

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-10>

УДК 342.821

О.В. МАРЦЕЛЯК

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права

E-mail: Martseliak@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6686-0255>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, 01601, вул. Володимирська, 64

С.М. МАРЦЕЛЯК

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного і муніципального права

E-mail: advokat_smm@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4645-3051>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ СИСТЕМИ ГОЛОСУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* В статті відзначається, що сучасний високий рівень науково-технічного прогресу має наслідком широку інформатизацію суспільства, яка викликає значні соціокультурні зміни у світі, стимулює проникнення інформаційно-комунікативних технологій у широкі сфери суспільних відносин. За цих умов актуалізується в теоретичному і праксеологічному аспектах питання впровадження та розвитку в Україні електронної демократії та використання інноваційних технологій голосування при формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування.

Короткий зміст основних результатів дослідження. В дослідженні аналізується різноманітний досвід впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних систем голосування громадян у розвинутих демократичних країнах. Акцентується увага на використанні цими країнами таких технологій як механічні та електронні виборчі машини для голосування, перфокарти для ЕВМ, компостерні картки, оптичне сканування бюлетенів, електронне голосування через Інтернет, телефоном через надсилання SMS-повідомлення, через систему інтерактивного телебачення (ІТВ) тощо.

Висновок. Дослідивши зарубіжний досвід використання інформаційно-комунікаційних систем голосування при формуванні представницьких органів публічної влади, робиться висновок, що сьогодні в Україні, на жаль, ще немає відповідних умов для імплементації системи голосування через Інтернет. Це доцільно робити тоді, коли в нашій країні буде розроблено належної якості апаратне та програмне забезпечення для електронного голосування, матиме місце достатня поширеність Інтернету та можливість користуватися його послугами у широкій масі населення, у виборців буде достатня довіра до такої форми голосування.

Натомість зараз слід говорити про використання зарубіжного досвіду і впровадження в Україні інших інноваційних технологій, технічних та програмних засобів для організації голосування та проведення виборів в нашій країні, що відповідатиме приписам ч. 1 ст. 18 Виборчого кодексу України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *вибори, виборці, права виборців, голосування, інформаційно-комунікаційні системи у виборчому процесі, електронне голосування, інноваційні технології голосування, електронна демократія.*

Як цитувати: Марцеляк О.В., Марцеляк С.М., Новітні інформаційно-комунікаційні системи голосування як інструмент електронної демократії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право».* 2025. Вип. 39. С. 113-125. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-10>

In cites: O. V. Martseliak, S. M. Martselyak (2025) The latest information and communication systems voting as a tool of electronic democracy. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law",* (39), P. 113-125 <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-39-10> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується високим рівнем науково-технічного прогресу, який охопив майже всі сфери життєдіяльності людей. На сьогодні цей прогрес, як пишуть окремі науковці, навіть призвів до конфлікту цінностей традиційного і інформаційного суспільства, яке характеризу-

ється темпоральним комунікативним кіберконтинуумом в аспекті врахування трансцендентального прояву індивіда, істотного для організації структур спілкування [1, с. 5]; суспільством, в основі якого розвиток Інтернету, представляє собою не вузькофункціональну технологію, а глобальний системний феномен,

що володіє властивістю саморозвитку і створює широкий спектр соціокультурних ефектів, коли Інтернет викликає значні соціокультурні зміни, стимулює проникнення інформаційно-комунікативних технологій у широкі сфери суспільних відносин [2, с. 6].

В умовах сучасності інформатизація охоплює взаємопов'язані політичні, організаційні, соціально-економічні, правові, науково-технічні та виробничі процеси, спрямовані на формування умов для задоволення інформаційних потреб людини і суспільства на основі створення, розвитку та використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки [3].

За цих обставин актуалізується в теоретичному і праксеологічному сенсах питання впровадження та розвитку в Україні електронної демократії взагалі та використання новітніх інформаційно-комунікаційних систем при формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема. Для українського суспільства ці питання набувають особливої гостроти у зв'язку з війною з російським агресором і необхідністю проведення повоєнних виборів у найближчому майбутньому, коли значна частина наших співгромадян як біженці перебувають за межами України, велика кількість громадян в статусі внутрішньо переміщених осіб теж змінили свої виборчі процеси. Це вимагає адекватного правового вирішення цієї проблеми і впровадження інформаційно-комунікаційних систем, зокрема електронного голосування, розглядається як один з цих шляхів.

Стан наукового дослідження теми. Вибори як форма демократії та інститут народовладдя були в полі зору значної кількості вітчизняних науковців (О. Батанов, Ю. Ключковський, А. Крусян, В. Нестерович, І. Панкевич, О. Скрипнюк, В. Серьогін, В. Шаповал та ін.), праці яких є надзвичайно вагомими науковими здобутками з цього питання. Однак з огляду на сферу наукових інтересів та предмети наукових досліджень зазначених вчених нами все ж вбачається потреба в окремому дослідженні правової природи виборів через призму впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних систем голосування як інструменту електронної демократії.

Таким чином, метою статті є вивчення зарубіжного досвіду впровадження новітніх інноваційних засобів голосування на виборах як елементу електронної демократії і окреслення організаційно-правового механізму імплементації передових інформаційно-

комунікаційних систем в нашій країні при формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. Вибори виступають важливою формою демократії, завдяки чому забезпечується легітимність державної влади, стабільність конституційного ладу та формування державності на демократичних, правових засадах. Вони забезпечують репродукцію, оновлення представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування на демократичних засадах, їх ротацію відповідно до волі народу чим фактично здійснюється публічне політичне відтворення самої держави.

Соціальна цінність виборів полягає і в тому, що вони характеризують ступінь народовладдя, спрямовані на реалізацію установчої влади народу, забезпечення активної участі громадян у політичному житті країни, створення умов для подолання відчуження громадян від влади.

Вони є основним механізмом, за допомогою якого громадяни можуть реалізувати своє право на управління державними справами, на формування системи влади, являють собою один з істотних моментів політичного самоствердження громадян, юридичного визнання за ними права брати участь в управлінні державою. Саме завдяки виборам вирішується питання щодо шляхів подальшого розвитку країни, визначаються політичні та державні лідери. Проте це може бути реальним на практиці лише за умови закріплення ефективної виборчої системи та демократичних принципів і процедур формування представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Суспільна значущість інституту виборів ставить на порядок денний питання формування в Україні представницьких органів публічної влади в сучасних реаліях війни з Росією. Актуалізує його той факт, що термін повноважень Президента України, як і депутатів Верховної Ради України уже завершилися, а повноваження представницьких органів місцевого самоврядування мають завершитися уже скоро.

Безумовно, що в умовах російської агресії провести вибори Президента України, народних депутатів України, сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад неможливо. На цьому неодноразово наголошували цілий ряд вітчизняних науковців та експертів, оскільки при цьому порушуватимуться виборчі права громадян, не будуть до-

тримані приписи Конституції та Виборчого кодексу України [4; 5, с. 112-117; 6].

Водночас, вітчизняний законодавець повинен уже зараз напрацювати відповідну нормативну базу, що дозволить провести після скасування воєнного стану та завершення повномасштабної війни, з повним дотриманням політичних прав і свобод громадян, пов'язаних із демократичним виборчим процесом перші повоєнні вибори представницьких органів публічної влади. При цьому народними депутатами України, на наш погляд, має бути взято до уваги ряд міжнародних документів, які передбачають впровадження електронної демократії та новітніх інформаційних технологій голосування. До числа таких відносяться: Кодекс належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії; Настанови ОБСЄ/БДПЛ щодо спостереження й оцінювання цифрових рішень, які застосовують на виборах; Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність; Рекомендації R (2004) 11 Комітету Міністрів Ради Європи з правових, організаційних і технічних стандартів електронного голосування, які прийняті Комітетом Міністрів 30 вересня 2004 року; Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1459 (2005) «Про усунення обмежень на право голосу», яка міститься рекомендація державам-членам і спостерігачам Ради Європи полегшити здійснення права голосу громадянам, які проживають за межами країни, передбачивши можливість дистанційного голосування (поштою та/або в консульських установах) і розглянувши можливість е-голосування; Рекомендації CM/Rec (2017) 5 Комітету міністрів державам-членам щодо стандартів для електронного голосування, які містять 49 правових, організаційних та технічних стандартів, а саме детальні вимоги, які застосовують до всіх видів електронного голосування та електронного підрахунку голосів в країнах-членах Ради Європи; Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету міністрів державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті (прийнята Комітетом міністрів 21 березня 2018 року), яка передбачає впровадження електронного голосування на місцевих виборах; рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо електронної демократії (електронної демократії): CM/Rec (2009)1 від 18 серпня 2019 р., яка виокремила цілий ряд секторів електронної демократії, в тому числі електронні вибори, електронний референдум, електронна ініціатива, електронне голосування; Принципи використання цифрових технологій, що відповідають основним правам, у виборчих процесах,

затверджені Радою демократичних виборів на її 70-му засіданні (10 грудня 2020 р.) та прийняті Венеціанською комісією на 125-му пленарному засіданні (11-12 грудня 2020 р.) та ін.

Ці міжнародні акти визначають ключові напрями і стандарти розвитку електронної демократії у сучасному світі, окреслюють розуміння її політичних «меж», розкривають природу електронної демократії як невід'ємної складової сучасних процесів в інформаційному суспільстві, яке підтримує традиційні та формує низку інноваційних механізмів та інструментів, корисних для застосовування в новітніх демократичних процесах державотворення, що передбачає участь громадян на всіх рівнях державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів і технологій.

Маємо визнати, що сьогодні, незважаючи на те, що інформатизація та цифровізація суспільства відіграють значну роль у всіх процесах вітчизняного державного будівництва, на жаль у сфері виборів Україна має ще багато що зробити, вивчивши, передусім зарубіжний досвід з цього питання і запровадивши, як мінімум, нові нетрадиційні інформаційні технології голосування. Голосування паперовими бюлетенями, незважаючи на те, що воно доволі-таки просте, застосовується у світі все менше. Так, за даними американської Служби виборчих даних, якщо в наприкінці XX ст. у такий спосіб голосувало 11% громадян США, то на початку XXI ст. тільки 0,7% виборців голосували стандартними паперовими бюлетенями. На сьогодні в США паперові бюлетені використовуються деякими місцевими органами влади, переважно у сільській місцевості, в малонаселених регіонах Великого Плато та на Заході (у штатах Техас, Небраска, Монтана та Айдахо) [7, с. 102-103].

В сучасних умовах усе частіше для голосування використовуються нові нетрадиційні технології – виборчі машини, перфокарти для ЕВМ, спеціальні бюлетені, які «зчитуються» високошвидкісними фотоелектронними детекторами і т. ін. Зокрема в Нідерландах, Тринідаді, Тобаго, багатьох штатах США, приблизно п'ятій частині виборчих округів Індії, для голосування використовуються спеціальні виборчі механічні машини. Цю технологію винайшли ще наприкінці XIX на початку XX ст. у США (закон від 14 лютого 1899 р. для виборів членів конгресу США та закон 1900 р. для виборів депутатів представницького органу Онтаріо [8, с. 79]). Вважається, що машини не тільки не дозволяють спостерігати за волевиявленням виборців і швидше визначають

результати голосування, але й гарантують від можливих навмисних зловживань з метою коригування результатів виборів.

Виборча машина (її різновидів багато) являє собою апарат для подачі голосів і автоматичного їх підрахунку. Вона міститься в ізольованій кабіні, схожій на телефонну будку, і коли виборець входить до неї, опускається шторка, що автоматично відкривається тільки після того, як він проголосує. Сам виборець бачить перед собою панель з декількома перемикачами. Потягнувши на себе важіль, виборець активує машину, після чого голосує в кожному виді виборів шляхом вмикання перемикача, що відповідає обраному ним кандидату. Після такого заповнення бюлетеня виборець знову тягне на себе початковий важіль для фіксації голосу.

Деякі моделі машин містять панелі, по вертикалі яких розташований перелік посад, що підлягають заміщенню шляхом виборів. Навпроти назви кожної посади зазначено імена кандидатів, що розташовані також по вертикалі відповідно до їх партійної приналежності. Біля імені кожного кандидата є важіль. Крім того, над списком кандидатів кожної партії є так званий «партійний важіль». Якщо виборець бажає проголосувати за кандидатів з різних партійних списків, то він пускає в хід важелі біля імен відповідних кандидатів. Коли ж він має намір проголосувати за весь партійний список разом, то для цього досить потягнути за «партійний важіль». Машина сконструйована таким чином, що двічі проголосувати неможливо.

У час запровадження виборчих машин вони були значним досягненням. Але оскільки машини складні у використанні, виборцям важко виправити помилки після заповнення бюлетеня, тому сьогодні їх використання обмежується. Так, в США до 2004 р. тільки 14% виборців (і 37% округів) голосували таким способом (механічні машини використовуються в декількох штатах, включаючи більшість Луїзіани, Вірджинії, Нью-Йорка та Коннектикуту).

Натомість у Сполучених Штатах все частіше використовуються електронні машини для голосування. Незважаючи на те, що вони мають деякі проблеми з безпекою, роботою (часто виходять із ладу під час голосування, створюючи труднощі для виборців) та можливостями перевірки правильності голосування, оскільки не дають паперового підтвердження голосування, і це робить неможливим перевірити, чи правильно врахований голос, або провести повторний підрахунок голосів, елект-

ронні машини для голосування стали дуже популярними, і на 2004 р. 31% виборців (22% округів) прийняли цю технологію.

У Бразилії для голосування використовуються перфокарти для ЕВМ, завдяки чому результат голосування зчитується негайно і тут же передається до центру. У США – це система компостерних карток (двох різновидів – punch cards і Data Vote). Систему punch cards розробили для запровадження комп'ютеризованих технологій підрахунку голосів. Використовуючи її, бюлетень слід ретельно вирівняти, аби він та отвори компостера відповідно розміщувалися. Якщо текст бюлетеня неправильно вирівняний, виборець може зробити помилку. Тому бюлетені мусять бути змакетовані таким чином, щоб узгоджувалися із розміщенням отворів. Найбільш відомий випадок, пов'язаний з цією проблемою, трапився у Флориді в 2000 р. під час президентських виборів, коли внаслідок погано змакетованого бюлетеня багато виборців помилково віддали свій голос міноритарному кандидату. Таким чином, прискорюючи підрахунок голосів, компостерні картки в той же час здатні продукувати певні помилки. Крім того, при пробиванні на бюлетені отвору шматочки паперу можуть і надалі залишатися на бюлетені, створюючи проблеми при визначенні волі виборців. Тому якщо в 1980 р. компостерні картки використовували 28% виборців США (17% округів), то у 2004 р. – уже тільки 12% (9% округів). Система Data Vote також передбачає пробиття отворів на бюлетені, але потребує для цього спеціальних машин. Унаслідок цього лише 3% виборців (1% округів) застосовували цю технологію у 1980 р. і 1% виборців (0,8% округів) у 2004 р. (переважно в сільській місцевості в Каліфорнії).

У США використовується і така технологія голосування, як оптичне сканування бюлетенів. Ця технологія має декілька переваг. Зокрема, хоча виборець і заповнює паперовий бюлетень, однак самі бюлетені рахуються машиною.

Процес підрахунку швидший і точніший, ніж підрахунок вручну. Паперові бюлетені можна оглянути і при повторному підрахунку голосів, або коли машина з якихось причин не працює. Волю виборця легше визначити, аніж при застосуванні бюлетенів у формі компостерних карток. Ця технологія набула досить значного поширення. На 2004 р. її застосовували у 45% округів (34% виборців). Окрім того, подібну технологію використовує більшість американських університетів для перевірки знань в аудиторіях з великою кількістю студе-

нтів, тому вартість обладнання не така висока, як електронних машин для голосування [7, с. 103].

Має місце використання нових технологій голосування і в Канаді. В кінці 90-х років XX ст. була досліджена готовність канадців використовувати різні, більш сучасні форми голосування, а саме електронну пошту, телефон, персональний комп'ютер, сенсорний екран і обчислювальні машини. Думки респондентів розділилися: 54% респондентів висловили готовність голосувати за допомогою сенсорного екрану, 67% – вичислювальними машинами, 36% – голосувати телефоном, 31% – поштою і 29% – персональним комп'ютером.

Найбільш простим на той час для багатьох канадців видавалося голосування телефоном. У 1992 р. Ліберальна партія Nova Scotia провела навіть експеримент щодо виборів її лідера шляхом "tele-convention", коли було поєднано гнучкість кнопочних телефонних апаратів з високошвидкісною здатністю опрацювання даних комп'ютерів і аудіовізуальною здатністю телебачення. І після цього тільки члени партії Alberta Liberals не підтримали televoting (за нього висловились всього 33% членів партії). Натомість 70% партійців British Columbian Liberals і 90% партійців Nova Scotia Liberals виступили за впровадження такої технології голосування.

Сама система elevating (найбільш вдало в Канаді це сконструйована Maritime Tel and Tel, яка згодом дістала назву MT&T Technologies) являє собою наступний процес: виборець набирає номер 1-800 чи 1-900 MT*T номера і чує записане повідомлення, що пропонує йому увести свій PIN – короткий персональний ідентифікатор (типовий персональний ідентифікаційний номер), який призначений для кожної особи, що має право голосу й оплатила свою участь у виборах. Якщо введений неправильний PIN, виборцю пропонують спробувати знову. Правильно названий PIN дає доступ до голосування. Виборця просять ввести номер із трьома цифрами, що відповідають певному кандидату (список імен кандидатів і номери включені в пакет PIN, який направляється кожному виборцю чи надаються йому за столом реєстрації). Виборець входить в номер, натискає кнопку з зіркою (*) на телефоні і чує записане повідомлення з голосом кандидата, чий номер був уведений. Повідомлення дякує абоненту за його голос і просить, щоб він підтвердив його зіркою (*) знову. Якщо виборець зробив помилку, він може натиснути ознаку номера кнопкою (*) і повернутися до першого повідомлення. Коли ж голосування

було правильне, він підтверджує його і чує інше коротке повідомлення від кандидата. Тоді система дає повідомлення, дякуючи виборцеві, і підтверджуючи, що голосування прийнято, автоматично від'єднується.

Зарубіжні фахівці з виборчого права по різному оцінюють цю технологію голосування. Наприклад, R. Kenneth Carty зазначає, що televoting обіцяє реальні корисні дії і може стати універсальним інструментом голосування, а виборці Канади можуть легко опанувати цю технологію голосування. Проте основна турбота полягає у тому, щоб вона гарантувала недопустимість порушення активного виборчого права громадян [9, с. 17-18]. Натомість відома канадська вчена MacIvor Heather досить скептично ставиться до впровадження нових технологій у процес голосування. Вона зазначає, що майбутнє технократії залежить від стану самої демократії безпосередньо, а застосування і виробництво нових технологій в значній мірі керується корпораціями, що роблять на цьому великі гроші, і логіка заробляючого великі прибутки підриває логіку демократії [10, с. 14-15]. Інші противники televoting побоюються, що ця технологія стане ще одним аспектом, який все більш відчувуватиме виборчий процес, в якому колективний вимір політики поступатиметься приватним інтересам. Висловлюються побоювання, що конфіденційність опцій електронного голосування може бути скомпрометована із-за неправильної доставки PIN кодів, що можливе скуповування PIN кодів операторами, можливе послаблення зв'язку між кандидатами і виборцями і т. ін. Тобто можна зробити висновок, що існує не стільки проблема в сприйнятті нових технологій голосування, як в їх реалізації з точки зору дотримання виборчих прав громадян [11, с. 530-532].

Зазначимо, що незважаючи на побоювання з боку окремих науковців та політиків щодо запровадження новітніх технологій голосування, вони отримують все більше поширення у світі. При цьому, якщо брати до уваги зарубіжний досвід, останнім часом у спеціальній літературі все частіше почали писати про використання більш сучасних, таких, що відповідають сьогоdnішньому рівню технічного розвитку, способів голосування.

Перш за все мається на увазі використання Інтернету. Слід сказати, що вибори з використанням Інтернету надають більш широкі і різноманітні можливості голосування через електронні комунікативні системи, через телефон, діджитальне телебачення, SMS, через комп'ютерні центри, шляхом використання

електронних виборчих пристроїв на виборчих дільницях чи в публічних місцях (kiosk voting) і т. ін.

Використання Інтернету при голосуванні законодавчо дозволено у Швейцарії, Естонії, Бразилії, Індії, Канаді та цілому ряді інших країнах. Ще в багатьох державах в цьому напрямку ведуться експерименти. Так, у 1995 році Бельгія відповідно до закону «Про здійснення автоматизованого (електронного) голосування» від 11 квітня 1994 р. впровадила у національний виборчий процес електронне голосування за допомогою комп'ютера, в який вставляється магнітна карта; у 1999 році Франція протестувала технологію Інтернет-голосування у семи містах на виборах до Європарламенту, а з 2009 р. окремим указом визначені правові аспекти здійснення відповідного виду голосування для громадян, які проживають за кордоном; у травні 2000 р. у США в штаті Аризона демократи дозволили своїм виборцям голосувати через електронну мережу на «праймеріз» президентських виборів. У результаті 40 тис. виборців уперше проголосували через Інтернет. Продовжуючи цей експеримент на самих президентських виборах, голосувати через електронну мережу дозволили в містах Фенікс (Аризона) та Сан-Дієго і Сакраменто (Каліфорнія). Окрім того, 200 військовослужбовців, що перебували в день виборів за кордоном, голосували через Інтернет у місцях свого постійного проживання в Південній Кароліні, Техасі, Флориді та Юті. У 2009 році 47 держав обговорювали чи використовували ті чи інші форми електронного голосування, в 2015 році таких країн уже нараховувалося 99.

У 1982 році пілотний проект Е – голосування запроваджено в Індії. З 2002 року машини для голосування працюють по всій території цієї держави. Країна використовує недороге обладнання та порівняно прості технології. Однак полеміка навколо ймовірних проблем через можливі хакерські втручання підштовхує до реформування процедури Е-голосування.

Південна Корея у 2005 році теж ввела систему електронного голосування.

Доволі успішно досвід країн, які започаткували електронне голосування засвоїла Естонія, яка реалізувала цей спосіб голосування на місцевих виборах у 2005 р. Тоді через Інтернет проголосувало тільки 2% виборців. Однак на парламентських виборах у березні 2007 р. у цей спосіб проголосувало вже понад 3% виборців (приблизно 36 тисяч громадян Естонії). А на парламентських виборах в 2023 році в Естонії вперше онлайн проголосували понад

50% виборців, які взяли участь у виборах (із 615 тисяч виборців, які взяли участь у голосуванні, онлайн свої голоси віддали 313 тисяч).

При впровадженні електронного голосування в Естонії бралось до уваги, що Інтернетом в країні користувалося більше 63% громадян у віці від 25 до 40 років.

Електронна система голосування в Естонії була розроблена приватною компанією і її загальна вартість становила близько 300 тисяч євро. Вона доволі проста у користуванні. На офіційному сайті «Valimised.ee» міститься інформація навчального характеру щодо голосування через Інтернет (інструкції для голосування). Цей же сайт використовується для самого Інтернет-голосування. Проголосувати по Інтернету можна на будь-якому комп'ютері, який під'єднаний до Інтернету, має пристрій, що зчитує чіп-картки (і програмне забезпечення до нього), а також операційні системи Windows, MacOS або Linux.

Само Інтернет-голосування в Естонії є декількох видів:

а) Інтернет-голосування за допомогою індивідуальної ідентифікаційної карти (ID-карти), до якої додаються два PIN-коди. Карта вставляється в пристрій для її зчитування — в карт-рідер і після верифікації виборця завдяки першому з отриманих PIN-кодів, виборець заходить на офіційний сайт для голосування, скачує і запускає спеціальний додаток. Якщо виборця ідентифіковано, то з'являється веб-сторінка з прізвищами кандидатів і виборець здійснює свій вибір із запропонованого списку. Надалі цей вибір підтверджується електронним підписом виборця (другим PIN-кодом). Цим завершується електронне голосування і виборця просять закрити вікно програми.

б) Інтернет-голосування за допомогою цифрового посвідчення особи (digi-ID), яке є документом, що посвідчує особу виборця в Інтернеті як такого, що має цифровий підпис (нагадує ID-карту без фото) і використовується тільки в мережі Інтернет. Процедура голосування за допомогою Digi-ID ідентична голосуванню завдяки індивідуальній ідентифікаційній карті (ID-карті) — після ідентифікації виборця електронна система надає йому можливість ознайомитися зі списками кандидатів від партій та кандидатів у його виборчому окрузі. В електронному виборчому бюлетені виборець зазначає реєстраційний номер кандидата, після чого система підтверджує прийняття чи неприйняття його бюлетеня.

в) Інтернет-голосування за допомогою мобільного телефону, який, по-перше, повинен мати спеціальну сертифіковану SIM-карту

(mobile-ID SIM), по-друге, бути підключений до комп'ютера. У свою чергу, виборець має завчасно отримати відповідні PIN-коди для електронного голосування та мати цифровий підпис.

Вперше цей спосіб голосування був впроваджений у 2011 р. на виборах Рийгикогу. Для голосування мобільний телефон підключається до комп'ютера, виборець заходить на сайт для голосування і запускає відповідний додаток. Надалі введенням PIN 1 відбувається ідентифікація виборця, а підтвердження його вибору введенням PIN 2.

Слід відзначити, що всі необхідні для дистанційного електронного голосування додаткові пристрої доволі доступні для придбання, наприклад, карт-рідер в естонських магазинах продається приблизно за 8 дол. PIN-коди громадяни Естонії отримують безкоштовно в Бюро обслуговування Департаменту громадянства і міграції. Там же вони отримують ID-карту, яка слугує внутрішнім паспортом в Естонії.

Все це сприяє тому, що громадяни цієї країни доволі схвально сприймають таку форму голосування і з кожною виборчою кампанією кількість виборців, які реалізують своє виборче право шляхом електронного голосування збільшується [5, с. 113-116].

Доволі поширене електронне голосування у Швеції, де згідно Федерального закону «Про політичні права» від 17 грудня 1976 р. (з відповідними змінами та доповненнями) дозволено Федеральній раді, проконсультувавшись із зацікавленими кантонами та муніципалітетами, проводити експерименти з електронного голосування. На сьогодні в цій країні діє дві системи електронного голосування: женевська та цюрихська.

Женевська система характеризується тим, що для електронного голосування введено карту виборця із 16-значним особистим ідентифікатором і 4-значним кодом безпеки та опціями щодо різних способів голосування. Для виборців також створено спеціальний веб-сайт, на якому можна шляхом введення персонального коду отримати бюлетень для голосування та здійснити саме голосування, яке складається із чотирьох стадій:

1. Щоб бути перевіреною як особа, що має право голосу, е-виборець повинен ввести індивідуальний ідентифікаційний номер, який розміщений на бюлетені та змінюється для кожної спроби голосування (звичайно, можна спробувати ввести випадкові числа, але при цьому шанси знайти потрібний номер, як стверджують фахівці, один на п'ять мільярдів).

Коли система розпізнає користувача як авторизованого виборця, він підключається до захищеного сервера.

2. Особа вважається такою, що проголосувала, після введення фактичних даних.

3. Система забезпечує підтвердження зробленого вибору та запитує підтвердження користувача. Особа повинна пройти попередню процедуру ідентифікації, зазначивши свою дату народження та пін-код зі свого виборчого бюлетеня. Цей пін-код знаходиться під гумовим ущільнювачем, який необхідно зняти щоб його побачити. Після зняття гумового ущільнювача бюлетень для голосування вважається недійсним і не може бути використаний в подальшому голосуванні поштою або у виборчу скриньку. Однак цим бюлетенем можна послуговуватися в разі, якщо виборець ще не віддав свій голос в електронному вигляді.

4. Особа отримує підтвердження, що її голос прийнятий та внесений у базу даних системи електронного голосування.

Специфікою цієї моделі є те, що всі офіційні документи надсилаються виборцям поштою за три тижні до дати голосування. З наданою карткою для персонального голосування виборці можуть надавати свої бюлетені поштою, в Інтернеті або в виборчу скриньку. Картка для голосування дійсна тільки для поточного голосування, що по суті означає реалізацію активного виборчого права громадянина на виборах і забезпечує принцип «одна людина – один голос», оскільки такий голос не може бути використаний повторно.

Цюрихська система електронного голосування складається з кількох елементів, розміщених у різних місцях, які обслуговуються різними сторонами: з виборчої системи, яка збирає, перевіряє та опрацьовує відповідні дані; платформи для електронного голосування; центрів для відомостей (дата-центри) у різних громадах у межах кантону, які містять реєстраційні дані виборців; інтерфейсу користувача; технічних засобів (комп'ютера з інтернет-підключенням, мобільного телефону або системи інтерактивного телебачення). Усі ці елементи пов'язані один з одним в межах особливої публічної мережі передачі даних. Як у Женеві, виборець отримує реєстраційну інформацію листом і з вказівкою на всі засоби голосування.

Щодо електронного голосування, то реєстраційний лист містить ID користувача, збережений пін-код, «відбитки пальців» для перевірки дійсності сертифікату браузера, а також спеціальний символ безпеки для подальшої аутентифікації. Крім того, в листі знаходиться

таблиця кодів SMS, які можуть використовуватися в поєднанні із системою SMS. З метою безпеки ці коди різні для кожної людини.

Для того щоб проголосувати через Інтернет користувач направляє браузер до веб-сайту для електронного голосування, а потім вводить свій ідентифікатор, після чого отримує та заповнює електронний бюлетень. Потім особа повинна переконатися, що ідентифікатор безпеки, відображений на веб-сайті для електронного голосування, відповідає коду, який він попередньо отримав у листі. Після цього йому пропонується ввести дату народження та пін-код, теж отриманий поштою, і тоді з'являється можливість подати бюлетень для голосування. Користувач отримує підтвердження. SMS-голосування здійснюється за подібною процедурою. Користувач генерує проект SMS-повідомлення, що містить його ID користувача, код для конкретного голосування, в якому він бажає брати участь, а також код, що позначає потрібне голосування. Для отримання підтвердження особа надсилає SMS-повідомлення за номером, чекає на відповідь, а потім надсилає ще одне SMS-повідомлення зі своїм пін-кодом і датою народження.

Цюріхська система також містить вимоги з безпеки та конфіденційності, пов'язані з відповідними функціями. Дані про реєстрацію виборців передаються тільки від окремих громад з метою отримання реєстраційного листа та перевірки ідентифікації виборця під час використання системи електронного голосування. По суті, «віртуальний» реєстр створюється заново на кожен екземпляр, коли потрібні дані, наприклад, кожного разу, коли користувач здійснює електронне голосування на платформі, - але видаляється одразу після цього. Комунікації між комп'ютером інтернет-користувача та сервером платформи для електронного голосування шифруються, і сервери додатково захищені брандмауером. Віддані голоси зберігаються у базі даних у зашифрованому вигляді й одночасно зберігаються у сервісі Write Once Read Multiple (WORM) для додаткової безпеки. Пін-коди захищені печатками безпеки, щоб засвідчити, що люди, які подають паперові бюлетені, ще не проголосували електронним способом.

Як бачимо, у Цюріху система електронного голосування має додаткові функції, оскільки окрім інтернет-голосування система також дозволяє голосувати, надсилаючи SMS-повідомлення, а також використовувати при голосуванні системи інтерактивного телебачення (ІТВ) [1, с. 24-27].

Позитивний приклад Швейцарії, Естонії та інших країн з впровадження ДЕГ дозволяє говорити про його достатню надійність і безпеку, а також про легітимність результатів голосування. Хоча відзначимо, що в деяких країнах навпаки відмовляються від електронного голосування. Так, у 2006 році всього за декілька тижнів перед початком першого Е-голосування уряд Бахрейну вирішив повернутися до паперового голосування через тиск із боку опозиції, яка підозрювала намір фальсифікувати результати голосування. Також у 2008 році Е-голосування було призупинене після 20 років використання в Нідерландах. Тоді активістам вдалось переконати суспільство у тому, що системи, які використовуються, за певних обставин можуть поставити під загрозу таємницю голосування [12].

Це спонукало вітчизняних політиків зробити перші кроки щодо визнання такої моделі голосування в нашій країні, зокрема:

1. Верховною Радою України прийнято:

а) Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 09 січня 2007 р. № 537-V [13];

б) Виборчий кодекс України, який ч. 1 ст. 18 передбачає використання інноваційних технологій у виборчому процесі [14];

в) Закон України «Про всеукраїнський референдум», згідно з яким питання електронних процедур у процесі всеукраїнського референдуму здійснюватиметься у порядку, визначеному законом щодо застосування інноваційних технологій з електронного (машинного) голосування [15];

г) Закон України «Про Національну програму інформатизації» від 01 грудня 2022 р. № 2807-IX, який прийшов на зміну однойменному закону 1998 р., і вперше на законодавчому рівні закріпив легальне визначення «електронної демократії» [16].

2. Президентом України видано Указ «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» від 29 липня 2019 р. № 558/2019, який одним із пріоритетних завдань забезпечення доступності та зручності електронних послуг для фізичних осіб передбачає започаткування можливості запровадження електронного голосування під час виборів та референдуму [17];

3. Кабінетом Міністрів України затверджені:

а) Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні» від 20 вересня 2017 р. № 649-р. [18];

б) Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 08 листопада 2017 р. № 797-р. [19];

в) Розпорядження «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17 січня 2018 р. № 67-р, яка визначає, що можливість голосувати через Інтернет-мережу підвищить загальну оперативність отримання результатів, полегшить процедуру волевиявлення, дасть можливість скористатися своїм виборчим правом дистанційно і у перспективі дозволить залучити до виборчого процесу більшу кількість громадян, що покращить репрезентативність та якість виборів і передбачає у Плані заходів щодо її реалізації розроблення проекту Закону «Про електронне голосування» [20].

Можна говорити, що Україною здійснена й значна «технічна» підготовка до запровадження електронного голосування на виборах:

1. запроваджені сучасні електронні методи ідентифікації особи (внутрішні паспорти у вигляді ID-карток та біометричні закордонні паспорти громадян України, Mobile ID, Bank ID), які у перспективі можуть бути використані для ідентифікації виборця під час електронного голосування;

2. наші співгромадяни мають можливість отримати електронний цифровий підпис, який у перспективі може бути використаний під час електронного голосування;

3. упроваджено додаток «Дія» – сервіс, за допомогою якого реалізується ідея «країни в смартфоні», одним з етапів якої у може стати електронне голосування [21].

Проте, незважаючи на ці досягнення, вітчизняні дослідники цього питання справедливо зазначають, що провести вибори в «Дії» або з використанням інших електронних ресурсів сьогодні занадто ризиковано. Електронні вибори в інших державах тестуються декілька років і лише поступово впроваджуються на національний рівень, коли є відповідна довіра і впевненість у їхній ефективності. Ризики кібератак з боку хакерів держави-агресора залишаються вкрай високими для вітчизняних виборів, навіть якщо організувати онлайн-вибори лише для закордонних виборців. Окрім цього існують ризики фальсифікацій результатів виборів. Не зрозуміло й те, як забезпечити таємницю волевиявлення, адже для гіпотетичної участі в онлайн-виборах громадянину доведеться підтвердити свою особу під час авторизації у відповідній електронній системі. Від-

критими залишаються питання підрахунку таких голосів, спостереження з метою недопущення фальсифікації виборів тощо. Отже, онлайн-вибори наразі передчасні та нереалістичні для України.

В літературі справедливо застерігається, що відповідно до наявних у Раді Європи підходів імплементації системи електронного голосування в Україні має передувати реалізація цілого ряду різноманітних напрямків державної політики, і передусім технологічного характеру, які повинні охоплювати:

-розробку необхідного сертифікованого апаратного та програмного забезпечення для електронного голосування та його перевірку компетентним органом на предмет відповідності технічним вимогам;

-узгодження технологій електронного голосування з наявними в нашій країні ініціативами у сфері електронного урядування;

-з'ясування рівня підготовленості та спроможності технічної інфраструктури щодо кібербезпеки, захисту даних та ідентифікації виборців з метою запобігання маніпулювання технологіями;

-залучення виборців, представників громадськості до проектування системи електронного голосування, щоб своєчасно виявити її недоліки, обмеження та проводити тестування системи на предмет її зручності використання на кожному етапі у процесі розробки [21].

До того ж, таке залучення громадян до проектування системи електронного голосування вкрай потрібне із-за причини, що до самої ідеї електронного голосування наші співгромадяни ставляться вкрай скептично: під час опитування КМІС, 65% респондентів висловились проти голосування через Інтернет [22].

Однак, це не значить, що ми маємо залишити поза увагою таку форму голосування. Навпаки повинні визнати той факт, що сьогодні Інтернет та нові інформаційні технології являють собою значний потенціал розширення можливості участі громадян у політичному житті країни, забезпечення більшої прозорості реалізації демократичних процесів державотворення, розширення «публічної сфери» форм участі громадян у формуванні представницьких органів публічної влади в Україні і т. ін.

Саме електронне голосування являє собою нову, таку що розвивається і отримує свої визнання у все більшого числа країн, а відповідно доволі актуальну форму голосування. Це пояснюється тим, що електронне голосування, по-перше, достатньо мобільне, по-друге, воно

все більше сприймається молодшими представниками суспільства, які не готові стояти в чергах на виборчих дільницях і в той же час готові приймати участь в управлінні державою, впливати на державну політику завдяки новітнім технологіям голосування, по-третє, це економічно вигідно – витрати на розробку відповідної програми одноразові і вони фінансово скуповуються уже через декілька виборчих кампаній.

Не слід залишати поза увагою й той факт, що міжнародна спільнота позитивно відноситься до питання запровадження національними державами електронного голосування. Зокрема про це свідчать уже згадувані нами Рекомендації R (2004) 11 Комітету Міністрів Ради Європи з правових, організаційних і технічних стандартів електронного голосування, які прийняті Комітетом Міністрів 30 вересня 2004 року та інші міжнародні акти, які ми називали вище.

Вітчизняним парламентаріям варто врахувати ці фактори. Тому, на наш погляд, депутати Верховної Ради України мають опрацювати законодавчі варіанти запровадження у майбутньому в Україні електронного голосування (взявши за взірць практику тієї ж Естонії, Швеції та інших країн), коли для цього будуть сприятливі умови, зокрема, достатня поширеність в Україні Інтернету, можливість користуватися його послугами широкої маси населення тощо.

Така форма голосування отримавши своє законодавче визнання в Україні не буде сприйматися як щось надзвичайне, а навпаки, своєю оригінальністю буде приваблювати, особливо виборців, які в день виборів перебувають за межами місця свого постійного проживання, чий фізичний стан не дозволяє їм прибути на виборчі дільниці, та молоде покоління виборців, яке найбільше схильне до абсентеїзму, до участі у формуванні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування шляхом реалізації свого активного виборчого права.

Висновки. Можемо резюмувати, що сьогодні імплементувати в Україні систему електронного голосування ще зарано. Це доцільно робити тоді, коли: а) в суспільстві буде мати місце чітке розуміння необхідності його впровадження; б) існуватиме широка згода

щодо доцільності електронної форми голосування у різних політичних сил; в) буде розроблено належної якості апаратне та програмне забезпечення для електронного голосування; г) матиме місце достатня поширеність Інтернету в країні та можливість користуватися його послугами у широкої маси населення; г) у виборців буде довіра і впевненість у виборчій системі, виборчій адміністрації, результатах виборів.

Натомість зараз слід говорити про використання зарубіжного досвіду і впровадження в Україні інших інноваційних технологій, технічних та програмних засобів для організації голосування та проведення виборів в нашій країні, що відповідатиме приписам ч. 1 ст. 18 Виборчого кодексу України, яка проголошує: «Центральна виборча комісія може прийняти рішення про впровадження інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час організації та проведення виборів у формі проведення експерименту або пілотного проекту стосовно:

1) голосування виборців на виборчій дільниці за допомогою технічних засобів та програмних засобів (машинне голосування);

2) проведення підрахунку голосів виборців за допомогою технічних засобів для електронного підрахунку голосів;

3) складання протоколів про підрахунок голосів, підсумки та результати голосування з використанням інформаційно-аналітичної системи» [14].

Це сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до держави, матиме наслідком високий рівень прозорості демократичних процедур формування представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування; сприятиме мотивації участі громадян у виборчих кампаніях. Щоправда, запровадження цих новел голосування, підрахунку голосів виборців та визначення підсумків і результатів голосування на виборах теж має супроводжуватися чітким нормативним регулюванням з тим, щоб забезпечити проголошені Основним Законом України принципи виборчого права, щоб виключити з боку будь-кого контроль за волевиявленням громадян, можливість голосування осіб, які не мають на це права, голосування більше одного разу та інші виборчі зловживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барікова А.А. Електронна держава: нова ефективність урядування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 224 с.
2. Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку: колективна монографія / За ред. д. філософ. н., проф. В. Г. Воронкової; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА, 2017. 282 с.

3. Про національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27-28. Ст. 181.
4. Юридична довідка про неможливість проведення виборів в умовах воєнного стану. URL: <https://www.opora.ua.org/vybory/yuridichna-dovidka-pro-nemozhlyvist-provedennya-viboriv-v-umovah-voyennogo-stanu-24947> (дата звернення: 01.04.2025).
5. Марцеляк О. Вибори в Україні в умовах російської агресії: виклики та шляхи їх подолання. *National security and defence* (Національна безпека і оборона). 2024. № 1-2 (195-196) С. 110-117. DOI: https://razumkov.org.ua/images/2024/10/28/NSD195-196_2023_ukr.pdf
6. Можливість проведення загальнонаціональних виборів в умовах воєнного стану. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvist-provedennya-zahalnonatsionalnykh-vyboriv-v-umovakh-voyennoho> (дата звернення: 01.04.2025).
7. Херрон Е. Порівняльна оцінка технологій голосування: досвід Сполучених Штатів. *Вибори та демократія*. 2006. № 3 (9). С. 98-108.
8. Шалланд Л.А. Питання виборчого права: Випуск 1. Таємне подання голосів. *Вибори та демократія*. 2007. № 4(14). С. 64-79.
9. Carty R.K. Televoting for Canadians: Lessons from Party Leadership Contests. *Canadian Parliamentary Review*. Autumn 1996. P. 17-18.
10. MacIvor Heather. Some Reflections on Technology and Politics. *Canadian Parliamentary Review*. Winter 1996/1997. P. 14-15.
11. Марцеляк О.В. Вибори народних депутатів України : навч. посібник. Харків : ТОВ «Прометей-Прес», 2007. 620 с.
12. Максєнко М. У ЦВК пояснили чому Україна відмовилася від електронного та поштового голосування. URL: https://www.ukr.net/news/details/society/110529657.html?utm_source=share&utm_medium=mobile (дата звернення: 05.04.2025).
13. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09 січ. 2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
14. Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 25.03.2025).
15. Про всеукраїнський референдум: Закон України № 1135-IX від 26.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 29.03.2025).
16. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01 грудня 2022 р. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2807-20> (дата звернення: 05.04.2025).
17. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ Президента України від 29.07.2019 № 558/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
18. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80> (дата звернення: 30.03.2025);
19. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.03.2025).
20. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 31.03.2025).
21. Токар-Остапенко О.В. Електронне голосування: перспективи впровадження в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/tokar-1.pdf> (дата звернення: 01.04.2025).
22. Коли мають бути проведені вибори, ставлення до голосування через Інтернет та ставлення до можливого обмеження прав громадян: результати телефонного опитування проведеного 30 вересня - 11 жовтня 2023 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1> (дата звернення: 01.04.2025).

Стаття надійшла до редакції 20.03.2025

Стаття рекомендована до друку 20.05.2025

O.V. MARTSELYAK

DSc (Law), Professor,

Professor of the Department of Constitutional Law

E-mail: Martseliak@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6686-0255>

Taras Shevchenko Kyiv National University
Kyiv, 01601, St. Volodymyrska, 64

S.M. MARTSELIAC

PhD (Law), associate professor of the department
constitutional and municipal law

E-mail: advokat_smm@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4645-3051>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

**THE LATEST INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEMS
VOTING AS A TOOL OF ELECTRONIC DEMOCRACY**

ANNOTATION. *Introduction.* The article notes that the current high level of scientific and technical progress results in the broad informatization of society, which causes significant sociocultural changes in the world, stimulates the penetration of information and communication technologies into broad spheres of social relations. Under these conditions, the issue of the introduction and development of electronic democracy in Ukraine and the use of innovative voting technologies in the formation of representative bodies of state power and local self-government are actualised in the theoretical and praxeological aspects.

Summary of the main results of the study. The study analyses the diverse experience of implementing the latest information and communication systems for citizen voting in developed democratic countries. Attention is focussed on the use of such technologies by these countries as mechanical and electronic voting machines, punched cards for EVM, composter cards, optical scanning of ballots, electronic voting via the Internet, by phone through sending SMS messages, through the interactive television system (ITB), etc.

Conclusion. After examining the foreign experience of using information and communication systems for voting in the formation of representative bodies of public power, it is concluded that today in Ukraine, unfortunately, there are still no appropriate conditions for the implementation of the voting system via the Internet. It is advisable to do this when the appropriate quality hardware and software for electronic voting is developed in our country, there will be a sufficient prevalence of the Internet and the ability to use its services by a wide mass of the population, voters will have sufficient confidence in this form of voting.

Instead, now we should talk about the use of foreign experience and the introduction in Ukraine of other innovative technologies, technical and software tools for organising voting and holding elections in our country, which will meet the provisions of Part 1 of Art. 18 of the Electoral Code of Ukraine.

KEY WORDS: *elections, voters, vote's rights, voting, information and communication systems in the electoral process, electronic voting, innovative voting technologies, electronic democracy.*

REFERENCES

1. Barikova A. A. *Electronna derzhava: nova efektyvnist uryaduvannia: monografia*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2016. 224s.
2. *Informatsiynе suspistvo v sviti ta Ukrayini: problemy stanovlennia ta zakonornosti rozvytku: kolektyvna monografia / Za red. d. filosof. n., prof. V. G. Voronkovoyi; Zaporiz. derzh. inj. akad. Zaporijjia: ZDIA, 2017. 282 s.*
3. *Pro natsionalnu programu informatyzatsiyi: Zakon Ukrayiny vid 4 lutoho 1998r. №74/98-VR. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1998. №27-28. St. 181.*
4. *Yurydychna dovidka pro nemojlyvist provedennia vyboriv v umovah voyennoho stanu. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/yuridichna-dovidka-pro-nemozhlyvist-provedennya-vyboriv-v-umovah-voyennogo-stanu-24947> ((accessed: 01.04.2025) (in Ukrainian).*
5. Martseliak O. (2024). *Vybory v Ukrayini v umovah rossiyskoyi agresiyi: vyklyky ta shliahy ih podolannia // NATIONAL SECURITY AND DEFENCE (Natsionalna bezpeka ta oborona). №1-2 (195-196). S. 110-117. DOI: https://razumkov.org.ua/images/2024/10/28/NSD195-196_2023_ukr.pdf (in Ukrainian).*
6. *Mojlyvist provedennia zahalnonatsionalnyh vyboriv v umovah voyennoho stanu. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvist-provedennya-zahalnonatsionalnykh-vyboriv-v-umovakh-voyennoho> (accessed: 01.04.2025).*
7. Herron E. (2006). *Porivnialna otsinka tehnolohiy holosuvannia: dosvid Spoluchenyh Shtativ. Vybory ta demokratiya. № 3(9). S. 98-108 (in Ukrainian).*
8. Shalland L.A. (2007). *Pytannia vyborchoho prava: Vypusk 1. Tayemne podannia holosiv. Vybory ta demokratiya. № 4 (14). S. 64-79 (in Ukrainian).*

9. Carty R.K. Televoting for Canadians: Lessons from Party Leadership Contests; Canadian Parliamentary Review; Autumn 1996. P. 17-18.
10. MacIvor Heather. Some Reflections on Technology and Politics. Canadian Parliamentary Review; Winter 1996/1997. P. 14-15.
11. Martseliak O.V. Vybery narodnykh deputativ Ukrainy : navch. posibnyk. Kharkiv : TOV "PROMETHEY-PRES", 2007. 620 s.
12. Maxenko M. U TSVK poyasnyly chomu Ukraina vidmovylasia vid elektronnoho ta poshtovoho holosuvannia. URL: https://www.ukr.net/news/details/society/110529657.html?utm_source=share&utm_medium=mobile (accessed: 05.04.2025) (in Ukrainian).
13. Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiynoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky : Zakon Ukrainy vid 09 sich. 2007 r. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (accessed: 10.04.2025) (in Ukrainian).
14. Vyborchyi kodex Ukrainy vid 19.12.2019 r. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (accessed: 25.03.2025) (in Ukrainian).
15. Pro vseukrayinskyi referendum: Zakon Ukrainy № 1135-IX від 26.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (accessed: 29.03.2025) (in Ukrainian).
16. Pro natsionalnu systemu informatyzatsiyi: Zakon Ukrainy vid 01 hrudnia 2021 r. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2807-20> (accessed: 05.04.2025) (in Ukrainian).
17. Pro deyaki zahody shodo polipshennia dostupu fizychnykh ta yurydychnykh osib do elektronnykh poshuh: Ukaz Presydeny Ukrainy vid 29.07.2019 № 558/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/558/2019#Text> (accessed: 05.04.2025).
18. Pro shvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoho vriaduvannia v Ukraini: Rozporiadjennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.09.2017 № 649-p. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80> (accessed: 30.03.2025) (in Ukrainian).
19. Pro shvalennia Kontseptsii rozvytku elektronnoyi demokratiyi v Ukraini ta planu zahodiv shodo yiyi realizatsiyi: rozporiadjennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 08.11.2017 № 797-p. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-p> (accessed: 30.03.2025) (in Ukrainian).
20. Pro shvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovoyi ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky ta zatverdjennia planu zahodiv shodo yiyi realizatsiyi: rozporiadjennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 sichnia 2018 r. № 67-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (accessed: 31.03.2025) (in Ukrainian).
21. Tokar-Ostapenko O.V. Electronne holosuvannia: perspektyvy vprovadjennia v Ukraini. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/tokar-1.pdf> (accessed: 01.04.2025) (in Ukrainian).
22. Koly mayut buty provedeni vybery, stavlennia do holosuvannia cherez Internet ta stavlennia do mojlyvoho obmejennia prav hromadian: rezultaty telefonnoho opytuvannia provedenoho 30 veresnia – 11 jovtnia 2023 roku. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1309&page=1> (accessed: 01.04.2025) (in Ukrainian).

The article was received by the editors 20.03.2025

The article is recommended for printing 20.05.2025